

Det lokale kredsløb

Thise Mejeri var en kæmpe fiasko i begyndelsen, men har udviklet sig til et stykke succesfuld egnshistorie i et ellers trængt område. Om lidt går mejeriets mangeårige direktør og økopioner på pension, men i det lille lokalsamfund er man fast besluttet på at føre udviklingen videre: med planer om en frilandsby, grønne energiprojekter og en ny generation på gårdene Af Ida Nyegård Espersen • Foto: Sigrid Nygaard ine@information.dk

Poul Pedersen blev født på sit kontor. Han kom til verden i forældrenes seng en morgen for 67 år siden, og sengen stod præcis på den plads, hvor han i dag troner på sin kontorstol som administrerende direktør for Thise Mejeri.

Eller troner er måske så meget sagt. Mejeriingeniøren Poul Pedersen sidder godt nok tilbagelænet i stolen med hænderne bag nakken, men han arbejder på et bette kontor mellem lamelgardiner, røde og hvide ringbind og en printer, der ligner et pragteksemplar fra 1990'erne.

Herfra har han været med til at vende Thise Mejeri fra en konkurstruet virksomhed med fem medarbejdere til en hæderkronet andelsvirksomhed med 72 andelshavere. Mejeriet har i dag cirka 300 medarbejdere – de fleste lokale – og en årlig omsætning på 1,2 milliarder kroner.

Det er de konkrete tal, men pionererne omkring Thise Mejeri virkeliggjorde også en fremsynet idé, som ved opstarten i 1988 blev hånet som udtryk for virkelighedsfjernt hokuspokus: De gjorde økologisk landbrug til en forretning, og det hele skete i landsbyen Thise på limfjordshalvøen Salling.

»Vi var helt klar over, at hvis der skulle laves noget nyt her på egnen, så måtte vi fanden gale mig skabe det selv. Sådan er det stadig,« siger Poul Pedersen og klasker en flad hånd i kontorbordet.

Efter 30 år i front for Thise Mejeri er det snart slut for 67-årige Poul Pedersens vedkommende. I januar meldte han ud, at han stopper som direktør.

Poul Pedersen har mere end nogen anden tegnet Thise Mejeri, og Thise Mejeri er – efter de første års skepsis og trængsler – blevet et stolt symbol på, hvad lokalområdet kan udrette.

Så hvad nu, når manden for bordenden takker af?

Industri og natur hører sammen

Sallingområdet nord for Skive har historisk været kendt for to ting: møbelproduktion og landbrug. I storhedstiden var området kendt som Møbelbæltet, og i 1980'erne, da produktionen var på sit højeste, havde egnen 50 møbelvirksomheder inden for en radius af 20 kilometer.

Lokale håndværkere havde udviklet masseproduktion af blandt andet stole, men med globaliseringen begyndte de at konkurrere med baltiske produktionspriser, og mange skruede ned for kvaliteten og op for mængden af billigt fyrretræ.

Efterhånden faldt efterspørgslen, og med Ikea-møblernes ankomst til de danske hjem gik det yderligere ned ad bakke i 1990'erne.

Oprindeligt kendte alle fra egnen en ansat på de lokale møbelfabrikker. Da fabrikkerne lukkede, kendte alle også en fyret medarbejder. Tusindvis af lokale stillinger forsvandt.

Men noget andet dukkede op i stedet, og i dag er området mindre kendt for sine møbler og mere for sine mejeriprodukter. Salling har Thise Mejeri, ligesom Billund har Lego, Brande har Bestseller, og Nordborg har Danfoss.

De store lokale virksomheder har afgørende betydning for udviklingen og livet i landdistrikterne, konkluderede Landdistrikternes Fællesråd sidste år i en analyse. Virksomhederne er med til at give egnen et særkende og tiltrække medarbejdere, der genererer kommuneskat, som så kan holde skoler i live, og skolerne kan være med til at holde landsbyer i live, som holder lokale købmænd og foreningsliv i live, hvilket igen kan tiltrække nye borgere.

Thise ligger i Skive Kommune, hvor industrien tegner sig for godt 19 procent af beskæftigelsen – næsten dobbelt så stor en andel som i landet som helhed. Det omfatter både maskinindustri og fødevarerindustri som mejeriet. Natur og industri er ikke modsætninger på disse kanter. Folk bor her blandt andet på grund af Limfjordens natur, men uden industri, intet lokalsamfund.

Evnen og pligten

Søren Vester løber ind foran de 23 andre mænd i gymnastiksalen og råber med generalens autoritet: »Al-le ret!«, og alle mand ranker ryggen og råbesynger: »Vi er børn af sol og sommer, men i slægt med blæst og regn. Vi skal hamre, vi skal dyrke, trodse regn og striden blæst. Vi skal bygge Danmarks fremtid, skabe hverdag om til fest!«

Derefter laver de fejlesving og håndstand, inden det er tid til at sætte af på et springbræt og springe over buk.

Vi er til karlegymnastik med 'Æ brokhold' i sportshallen i Jebjerg, en naboby til Thise.

Lokale mænd i alderen 40-70 år mødes til gymnastik hver tirsdag. Holdet begynder sæsonen i efteråret, når markarbejdet er færdigt.

Designeren Søren Vester er en af holdets to trænere – den anden er hans fætter. Vester er et af egnens prominente ansigter, kendt fra tv-programmerne Vesters have og I hus til halsen på DR. I sidstnævnte program er han del af en trio, som hjælper sympatiske ejere med at lynrenovere ellers usælgelige huse i forskellige yderområder.

Selv bor han i Thise, og i de seneste to sæsoner har I hus til halsen været forbi både nabolandsbyerne Durup og Jebjerg – i sidstnævnte havde et solidt hus på 166 kvadratmeter kun haft to fremvisninger på seks år, selv om prisen var 695.000 kroner.

Søren Vester blev født i Durup, havde sit første fritidsjob som støvsugerdreng på den lokale møbelfabrik, rykkede som voksen til København og blev uddannet fra Det Kongelige Akademis designskole. Men Thise trak. Sammen med sin kone, Dorthe – ansat i salgsafdelingen på Thise Mejeri – flyttede han ind i landsbyens gamle præstegård.

Han holder af at bo et sted, hvor den lokale sportshal holdes kørende af frivillige, og hvor dagens sidste mand i hallen godt ved, at han eller hun selvfølgelig skal tørre gulvet, hvis det hele skal hænge sammen.

»Det er et aktivt valg at bo her. Det ligger så dybt i folk her, at har man evnen, har man også pligten, og med den indstilling udretter vi ting, som var vi 3.000

indbyggere og ikke 300,« siger Vester, der også er formand for Thise Borgerforening.

I den rolle er han også engageret i et projekt, der skal sørge for, at Thise Mejeri i fremtiden ikke blot vil have en betragtelig økonomisk omsætning, men også være en del af en grøn transformation, som kommer lokalbefolkningen til gode.

De 300 indbyggere i Thise Sogn vil være en del af den grønne omstilling med mejerivirksomheden som løftestang.

Thise er lige nu blandt de sidste 25 i en udvælgelsesproces om at blive såkaldt frilandsby – en særstatus, hvor landsbyer kan få dispensation fra snærende lovgivning såsom planloven. Ti finalister bliver udvalgt i marts.

I byen håber man blandt andet, at man med sådan en status vil kunne iværksætte en bedre udnyttelse af Thise Mejeriets overskudsvarme: Lige nu ryger den direkte til himmels, men beboerne og mejeriet vil forsøge at omdanne overskudsvarmen fra mejeriet til lokalproduceret energi, som forhåbentlig kan varme størstedelen af landsbyens husstande op.

Redningsaktion for Letkøb

Alle kan være med på 'Æ brokhold' i sportshallen, også den lokale vognmand på 140 kilo. Men der er ingen undskyldninger eller forståelse for gammelmandstræning, understreger Søren Vester: Alle laver som udgangspunkt salto ned i springgraven, styrketræner deres lår med en mand hængende på ryggen og møder op til opvisning i nabohallen. Ikke nødvendigvis fordi de elsker springgymnastik, men fordi de støtter foreningslivet.

Kvinderne har deres eget hold kaldet 'hønseholdet'.

Efter sidste salto fortrækker brokholdet til hallens café for en pilsner eller en Sport-Cola – fra Hancock, selvfølgelig, for Hancock-bryggeriet er hjemmehørende i Skive. Man sørger for at lægge mønter i den lokale café, man bruger de lokale håndværkere ved ombygning, møder op til fest, revy og arbejdsweekend i forsamlingshuset. Deltager man ikke i det lokale kredsløb i Salling, udtørres det. Så enkel er ligningen.

Med den mentalitet er det også lykkedes at holde liv i den lokale købmand, Letkøb. Omsætningen er godt hjulpet på vej af trafik til og fra Thise Mejeri – medarbejdere fra mejeriet handler i købmanden på vej hjem fra arbejde, og når den økologiske virksomhed har rundvisninger, bliver de besøgende gerne gennet forbi købmandsbutikken.

Men i efteråret var de voldsomt stigende energiregninger ved at vælte købmanden omkuld, og butikken risikerede at måtte lukke.

I så fald ville den blive del af et genkendeligt mønster. På 12 år er lidt over hver tiende mindre virksomhed enten lukket eller flyttet fra de danske landkommuner, viser en analyse fra SMVDanmark, der organiserer 18.000 små og mellemstore virksomheder.

Det kan få vidtrækkende og velbeskrevne konsekvenser: Når lokale virksomheder lukker, fører det let til færre lokale arbejdspladser, lærepladser og fritidsjob til unge, færre sponsorer til foreningslivet og dermed mindre foreningsliv og mindre attraktive landsbyer, og hvis folk flytter, risikerer skolerne at lukke, og når skolerne lukker, falder huspriserne. Det er nedgangens og affolkningens økosystem.

Thiseborgerne har set det ske i andre af Sallings landsbyer, og det må ikke ske her. Derfor blev der indkaldt til krisemøde i forsamlingshuset, hvor der skulle lægges en redningsplan for købmanden. Forsamlingshuset var proppet.

Til mødet meldte en lokal revisor sig til frivilligt at holde styr på købmandens økonomi. Thise Mejeris administrationschef, Winnie Pedersen, fik den idé, at alle virksomhedens medarbejdere skulle have et gavekort på 300-500 kroner til købmanden i julegave.

71-årige Ole Pallesen fik den idé, at en række thiseborgere skulle tilbyde at lægge frivillige arbejdstimer hos købmanden, så der kunne spares lønkroner:

»Der er kun to muligheder. Enten hjælpes vi ad, eller også dør byen,« som han siger.

Ti borgere meldte sig til at arbejde i købmandsbutikken hver uge. Ole Pallesen er en af dem. Nu er Letkøb oppe at køre igen, og i december inviterede købmanden thiseborgerne på juleafslutning med risengrød og hvidtøl.

Da københavnernes trådte til

Thise Mejeri blev etableret i 1988 af syv lokale landmandsfamilier, som satsede alt på en økologisk utopi i et lokalområde formet af konventionelt landbrug.

De syv landmænd havde året før fået blankt afslag på at afsætte økologisk mælk til Nordjysk Mejeriselskab, Kløvermælk og MD Foods.

Men mejeribestyrer Peter E. Pedersen – Poul Pedersens far – fra det lille lokale mejeri Dybbækdal i Thise indvilgede i at mødes med økologerne en novemberaften i 1987. Han ankom til første møde i jakkesæt og Mercedes. Økologerne kom direkte fra aftenmalkning og sad i strik og med langt hår.

I løbet af aftenen løsnede Peter E. Pedersen slipset, og parterne blev enige om at slå sig sammen om en økologisk revolution, skabe andelsmejeriet Thise Mejeri og afsætte produkterne lokalt.

Det var et kæmpe flop.

Kunderne ville ikke købe økomælk i 1988. Ikke engang efter at landmændenes hustruer kørte rundt til egnens købmænd med kasser af gratis mælk. Mejeriet var på fallittens rand, og problemerne var ikke kun økonomiske, men havde også en social dimension.

Den lokale landmand fra Thorum Johannes Villadsen drev på det tidspunkt konventionelt landbrug sammen med sin far og kan godt huske omverdenens skepsis over for økologerne: »Vi rystede på hovedet, for det var noget fremmed. De var ideologer, og vi tænkte: 'Det går aldrig, hvordan skulle man kunne tjene penge på det?'«

Dele af lokalsamfundet tog decideret afstand fra økologerne. Nogle konventionelle landmænd følte, at økologien med sit ukrudt og sin langsommere produktion var et tilbageskridt for landbruget og en indirekte kritik af deres egne landbrug.

»Københavnernes endte med at redde Thise Mejeri,« fortæller Poul Pedersen. Han overtog virksomheden efter sin far i 1992 og efter fire magre år for den økologiske mælk.

I desperation fik han i 1993 sat et møde op med Irmas daværende direktør i København, som lod sig overtale til at købe økologisk hytteost af Thise. Siden mælk og ost. Københavnerne var begejstrede. Allerede i 1994 vendte den

økonomiske modgang. Salget gik pludselig stærkt. FDB – nu Coop – ville også have Thises produkter.

Johannes Villadsen var efterhånden også blevet imponeret af økologernes vedholdenhed, og der var jo penge i skidt, kunne han se. Han følte selv en stigende lede ved at køre rundt med en sprøjte efter sin traktor.

I 1996 ville han også være med. Halvdelen af familiens køer blev sluppet ud af deres bindestalde og lukket ud på græs. Gårdens økonomi blev hverken bedre eller dårligere, men »det hjalp på fars humør«, fortæller hans voksne søn Gorm. Johannes' kone, Berit Iversen, nikker. Johannes smiler.

Som han med slet skjult stolthed siger: »Jeg blev thisemand.«

Svært at forblive pessimist

Da møbelbæltet smuldrede i Salling, kunne en del af de opsagte medarbejdere efterfølgende stadig tjene deres løn i lokalområdet som fabriksarbejdere på Thise Mejeri.

Senere kom en ny gruppe medarbejdere til mejeriet, efter de var blevet fyret fra Skives sidste slagteri, og senest har man ansat en række ukrainske kvinder, der er flygtet fra krigen og kom til Salling-egnen, fordi en mejerimedarbejder er ukrainsk gift.

De sidste to år har Thise Mejeri investeret 110 millioner kroner i en udbygning af fabrikken. To tredjedele af arbejdet blev leveret og udført af lokale firmaer.

I dag er det vanskeligt at finde konventionelle bønder på egnen, der ser ned på de økologiske fantasier:

»Det er altså svært at blive ved med at se skævt til forretningsideen bag en lokal virksomhed, som ska

ber hundredvis af arbejdspladser og har en milliardomsætning,« bemærker Søren Vester.

Af samme grund er der dog en vis bekymring for, hvem der skal overtage direktørstolen på Thise Mejeri.

Fordelen og ulempen ved Poul Pedersens ledelse er, bemærker flere lokale, at alt går gennem ham. Selv hvis det handler om at skaffe et præmiesponsorat på nogle hundrede kroner til lokalt bankospil, så ringer man til Poul. Han har kendt en del af medarbejderne, siden de var børn.

At en direktør er så kulturbærende kan sikre handlekraft, men det kan også være sårbart, når lederen takker af.

Tilbage til Salling

Landmand Johannes Villadsen er barnefødt på egnen. Han siger ikke 'de unge' og 'de indtægter', men »dem unge« og »dem indtægter«, som så mange andre sallingboer. Han ved ikke noget bedre end at traske rundt i markens fede, lerede jord, omgivet af Limfjorden og med følge af familiens granddanois.

Som barn var han elev i den nu lukkede Thorum Skole. Dengang kunne to lokale sogne mønstre 110 skoleelever. I dag kan fire sogne mønstre 50-60. Det er uhyggeligt, synes han.

»Landmændene har næsten alle sammen den her farve i dag,« siger han og peger på sit grå hår.

Han holder eftermiddagspause fra marken, det er blevet tid til en kanelnegl og lidt krimi – kommissær Barnaby kører som sædvanlig på fjernsynet bag spisebordet. Sønnen Gorm Villadsen blev født på forældrenes landbrug i Thorum, otte kilometer fra Thise, og som så mange andre landmandsbørn sov han middagslur i barnevognen blandt fodervogne og kvier i stalden.

Gorms mor, Berit Iversen, viser et luftfoto af deres gård. Her kan man se en hvid campingvogn ved gårdspladsen:

»Når det gik vildt for sig, tog vi på sommerferie i fire dage i campingvogn. Men aldrig til de varme lande, vi skulle jo passe gården,« siger hun.

Nu står familiens landbrug over for endnu et generationsskifte. 28-årige Gorm Villadsen har læst økonomi i Aarhus og arbejder som virksomhedskonsulent i Skive, men ønsker på længere sigt at leve et

liv underlagt naturen og vejret og at gå rundt blandt køernes varme, dampende muler. Han vil være økologisk landmand:

»Der er mange forpligtigelser i et landbrug, og det gør, at man føler sig værdsat, fordi man sætter et konkret fingeraftryk hver dag. Hvis jeg hjælper en ko med at kælte, føler jeg, at den er taknemmelig. Det er sundt for sjæl og hoved,« siger han. Berit Iversen var først overrasket – faktisk »måbende« – over, at sønnen ville kaste sig ind i landbruget. Hun er også stolt.

I Skive Kommune står 5.014 landbrugsbygninger tomme ifølge Trap Danmark, så der er brug for unge af Gorms støbning på Salling-egnen. Unge, som kan og vil området. Hver uge går Gorm Villadsen til herregymnastik i den lokale hal sammen med Johannes, og Gorm har endda taget sin dyrlægeuddannede kæreste med hertil fra Horsens.

Grønt laboratorie

Johannes Villadsen blev slidt op af arbejdet med køerne og solgte dem fra sin gård i 2010 og stoppede dermed som mælkeproducent. Men sammen med Gorm har han det seneste år atter udbygget familiens landbrug og købt en ny besætning jerseykøer på nabogården. De har i samarbejde med den tidligere ejer omlagt gården til økologisk landbrug og er lige blevet andelshavere og leverandører af økologisk mælk til Thise Mejeri igen. I øjeblikket har mejeriet 72 andelshavere med besætninger på mellem 40 og 800 køer, og alle andelshavere har én stemme hver. 28-årige Gorm Villadsen bliver landmand på en anden måde end sin far. Han er formet af sin generation, og selv om han godt kan lide at knokle, vil de til foråret installere malkerobotter, så hele familielivet ikke bliver låst af malkning klokken fire om morgenen og fire om eftermiddagen alle årets dage.

Gorm taler om at kunne lide »præstation og ledelse« og om at blive en virksomhedsleder, der skal »kunne tiltrække de helt rigtige kvægfaglige« medarbejdere til familiens landbrug.

»For mig handler det om at sætte et godt hold og åbne vores landbrug mod omverdenen. Vi skal invitere skoleklasser og forhåbentlig engagere mange mennesker i høsten og bidrage med liv i lokalområdet,« siger han.

For Gorm Villadsen handler skiftet til økologisk mælkeproduktion både om økonomi, værdier og egnsstolthed.

»Hvis vi ikke kunne blive andelshavere i Thise, havde vi ikke gjort det. Det betyder noget for mig, at Thise er lokalt forankret, og at alle danske landmænd ikke leverer til den samme store tank,« siger han.

Gorm og Johannes Villadsens landbrug afsætter også gylle lokalt. De leverer møg, dybstrøelse, gylle og frøgræs til den nye grønne industripark Greenlab i Skive, der er opstået ud af en idé om at bruge den grønne omstilling til at skabe lokal vækst. Husgødning og restprodukterne fra Gorm og Johannes Villadsens køer bliver omdannet til biogas, der skal bidrage til at opvarme op mod 12.000 husstande. Gorm og Johannes Villadsen får gyllen retur fra Greenlab, når den er afgasset, og så kører de den ud på markerne som næringsstof til planterne.

Rolighedsskabende købmand søges

Er man som andelshaver blevet tosset over noget med Thise Mejeri, er der kort til ledelsen, fortæller Johannes og Gorm Villadsen. Man kan gå direkte til Poul Pedersen og klage sin nød.

Han er ikke udstyret med en mur af kommunikationsfolk og strategiudviklere, men med sin kone, Winnie, som sidder lige ved mejeriets indgangsdør og har gjort det i 30 år som administrationschef.

Længe var det en stående joke i Thise, at man ikke behøvede gadelamper, fordi Winnie og Poul Pedersen altid arbejdede og lyste hovedgaden op fra kontoret. Når ægteparret slukker kontorlamperne på arbejdspladsen, har de en 30 meter lang gåtur hen til stikkontakten i deres private stue. De bor i et beskedent, gult murstenshus uden havelåge lige over for mejeriet. Skal de købe ind til madlavning, går de 30 meter til højre for huset og handler ind i Letkøb, hvor Winnie Pedersen i øvrigt sidder i bestyrelsen.

At mejeriet skulle flytte tættere på en større by er utænkeligt, siger Poul Pedersen. Heller ikke selv om der er en times kørsel til nærmeste motorvej, og Thises lastbiler hver dag skal køre landet tyndt.

Men det forpligter også at sameksistere med lokalsamfundet, siger Poul Pedersen. For eksempel producerer Thise Mejeri 300.000 liter mælk på en almindelig søndag, og det afføder massiv tung trafik på hovedgaden. Det lever byen med, så længe lastbilchaufførerne kører pænt.

Allerede ti kilometer inden vores ankomst til Thise oplever vi det selv. Vi kører bag en Thise-tankbil på

landevejen, og køretøjet holder sig i lang tid bag en ældre cyklist med et sejt tråd. Selv op ad bakke overhaler tankbilen ikke, men tøffer bag ved cyklisten, indtil den med sikkerhed kan overhale den ældre mand uden at presse ham ud mod rabatten. Vi hører fra folk, at Poul Pedersen øjeblikkeligt ringer rundt og undskylder til de lokale, hvis en chauffør – gud forbyde det – har kørt råddent. Og chaufføren får med Poul at bestille.

Poul Pedersen er mere diplomatisk end sin far, men han kan godt sprutte af raseri, forsikrer han og brummer fra et sted dybt i sin mave.

På et tidspunkt ville en lokal idémand gerne have Thise Mejeri med i et lokalt solcelleprojekt. Hvis Thise Mejeri er med i et projekt, kan det erfaringsmæssigt være løftestang for både generel opbakning og finansiering.

Men det var gået lige lovlig hurtigt med at lancere ideen for de nærmeste naboer til solcellerne. En aften klokken 22.30, da Poul Pedersen var på vej i seng, fik han øje på et kritisk solcellelæserbrev fra naboerne i Skive Folkeblad.

»Næste morgen klokken syv stod jeg nede hos dem og sagde, at projektet stopper nu,« siger Poul Pedersen: »Det duer simpelthen ikke at være i konflikt med naboer og lokalsamfund her. Vi er afhængige af hinandens opbakning,« siger han.

Man skal stå sammen og slås sammen – imod centraliseringen, imod strukturudviklingen i landbruget, imod skolelukninger.

Og i marts 2023 får Thise Mejeri i stedet installeret solceller på mejeribygningernes eget flade tag, hvor naboerne ikke kan se dem.

Der er ansøgningsfrist til direktørposten på Thise Mejeri den 9. februar 2023. Poul Pedersen har bøvlet lidt med opslaget. Et headhunterfirma havde lavet et udkast, noget i stil med at mejeriet søgte et progressivt fyrtårn.

»Og det går altså ikke,« siger Poul Pedersen.

Teksten var for skrydende. Nu står der, at man skal være en købmand med »begge ben solidt plantet på jorden«, og desuden skal man være »nyhedsskabende og rolighedsskabende«.

Der er også en anden nedskreven forventning i jobopslaget: Man skal bo i overkommelig køreafstand fra mejeriet i Thise. Ikke lige på den anden side af gaden i det gule murstenshus, men i nærheden.